

4. Filosofia trăirii estetice la Platon, Aristotel și Plotin

Profesor: Constantin Aslam
Curs de filosofia trăirii estetice
@ UNArte, București, 2017

Iubirea ca emoție estetică fundamentală a filosofiei grecești

- Una dintre trăsăturile fundamentale ale gândirii estetice grecești este postularea iubirii sau dorinței pasionale ca emoție estetică fundamentală.
- La toți principalii filosofi greci ai Antichității (Platon, Aristotel și Plotin), iubirea apare în calitate de concept central al concepției privitoare la trăirea estetică.
- Diferențele dintre acești gânditori se stabilesc la nivelul semnificației ce care cuvântul „iubire” sau „dorință” este investit precum și la nivelul asumpțiilor metafizice pe care orice construcție teoretică le presupune.

Deși teoriile estetice ale lui Platon, Aristotel și Plotin diferă în multe puncte fundamentale, ele sunt, în esență, încercări de descriere a aceleiași emoții fundamentale a iubirii.

Limba greacă și exprimarea iubirii

- Dificultatea principală cu care ne confruntăm atunci când dorim să înțelegem conceptul grecesc de „iubire” sau „dorință” este aceea că aceste concepte aveau **sensuri simțitor diferite de cele pe care le au în contemporaneitate.**
- Grecii aveau trei cuvinte care desemnau „iubirea” și au fost folosite în texte filosofice:

-
- **ἀγάπη (agapē)** – Iubirea familială în special cea dintre părinți și copii. În epoca creștină a ajuns să desemneze iubirea lui Dumnezeu pentru om.
  - **ἔρως (erōs)** – Iubirea înțeleasă ca *dorință pasională*. În epoca veche acest cuvânt desemna atât o divinitate (iubirea, înțeleasă ca **forță cosmică**), cât și o emoție.
  - **φιλία (philia)** – Iubirea față de un prieten.

Limba greacă și exprimarea iubirii (II)

- Dintre conceptele enumerate, **ἔρως** (iubirea ca dorință pasională) este cel mai des folosit în Antichitate pentru a desemna emoția fundamentală a trăirii estetice.
- Ideea de ἔρως apare ca atare atât la Platon, cât și la Plotin, iar la Aristotel este folosit termenul cvasi-sinonimic **ὄρεξις** (dorință).
- Conceptul de **φιλία** (*philia*), care intră și în compoziția cuvântului „filosofie” (=„iubire de înțelepciune”) a dobândit mai degrabă conotații etice – în **Etica Nicomahică**, Aristotel definește **φιλία** din perspectiva virtuților etice.
- Cuvântul **ἀγάπη** (*agapē*) își va fi început cariera filosofică în domeniul trăirii estetice abia odată cu **Evul Mediu creștin**.

Platon și prima filosofie a trăirii estetice

- Platon este primul gânditor al tradiției filosofice occidentale care a meditat în mod sistematic la **mecanismele sufletești ale trăirii estetice**.
- Chiar dacă tema iubirii (gr. ἔρως, *erōs*) este prezentă în filosofie încă din perioada presocratică (c. 635 – 440 î.Hr.), ea a fost privită mai degrabă ca o **forță cosmică** decât ca o emoție.
- La Platon, ἔρως devine emoția fundamentală ce stă la baza trăirii estetice sau, în termenii filosofului grec, contemplării frumosului

Ca emoție fundamentală, *erōs-ul* este dorința de frumos provocată de caracterul seducător al operei de artă în timpul experienței estetice.

Erosul platonice și sufletul omenesc

- Eros-ul, ca fenomen al lumii interioare a conștiinței umane, face posibilă apetența omului pentru frumos, precum și repulsia sa față de urât.
- Pentru greci, nu există o estetică explicită a urâtului, ci categoria estetică asupra căreia meditează toți gânditorii greci este frumosul.

Pentru Platon, erosul gândit ca dorință de frumos nu are sensurile psihanalitice și nici sensurile „erotice” pe care le are ideea contemporană de iubire, de unde și expresia „iubire platonice”.

- În sens platonice, iubirea este emoția prin care omul poate depăși aspectul sensibil, de suprafață, al lucrurilor, pentru surprinde **ideea inteligibilă** din spatele acestuia
-

Frumosul sensibil și frumosul inteligibil

- Datorită rolului erosului în depășirea aspectului sensibil al lucrurilor, apare o distincție fundamentală între două tipuri de frumos:
  - 1) Frumosul sensibil – cel ce poate fi văzut cu ochii.
  - 2) Frumosul inteligibil – care poate fi văzut cu mintea (gr. *voũς*, *nous*)

Pentru Platon, *frumosul inteligibil* sau *ideea de frumos* reprezintă adevărata frumusețe deoarece este eternă, neschimbătoare și poate fi cunoscută exclusiv prin intermediul sufletului de origine divină

Ideea de frumos (sau „frumosul inteligibil”) este originea și temeiul frumosului sensibil și, fiind ea însăși de origine divină, este **cons substanțială** sufletului.

Ascendența către frumosul inteligibil

- Distincția dintre frumosul sensibil și cel inteligibil nu trebuie văzută ca una **absolută**, ci ca una **graduală**.
- Cu alte cuvinte, în experiența noastră concretă nu avem niciodată acces nici la **frumosul pur inteligibil** și nici la **frumosul pur sensibil**, ci adesea ceea ce percepem este o **treaptă intermediară între ele două**.
- Purificarea frumosului de elemente sensibile este văzută de Platon ca o **ascendența a sufletului de la frumosul sensibil la cel inteligibil**.

Emoția *erosului* cuprinde sufletul cu atât mai mult cu cât ne ridicăm mai aproape de frumosul inteligibil și, în cele din urmă, își găsește împlinirea în starea de entuziasm gândită ca „participare la divinitate”

Treptele frumosului la Platon

- Platon vorbește despre concepția sa privitoare la rolul *erosului* în contemplarea frumosului în două dintre dialogurile sale: *Banchetul (Symposion)* și *Phaidros*
- În ambele dialoguri se vorbește despre niște *trepte ale frumosului*, care trasează drumul ascendent al sufletului, prin *eros*, de la concret și singular, la inteligibil și general:
  - Iubirea obișnuită => Iubirea pentru frumusețea unui anumit corp.
  - Iubirea pentru frumusețea comună tuturor corpurilor
  - Iubirea pentru frumusețea sufletelor
  - Iubirea de dreptate = Iubirea pentru frumusețea comportamentelor și a legilor
  - Iubirea de înțelepciune => Iubirea pentru frumusețea cunoștințelor
  - Entuziasmul = împlinirea iubirii în contemplarea ideii de frumos

Viziunea aristotelică despre suflet

- Aristotel a revoluționat imaginea grecească despre suflet, contrapunând celor **trei „părți”** ale sufletului de la Platon, o serie de **puteri ale sufletului**.
- Aceste puteri ale sufletului sunt întotdeauna **actualizate** cu ajutorul **dorinței** (gr. **ὄρεξις, orexis**).
- Dintre puterile sufletului, **intuiția intelectuală (voũς, nous)** și **percepția senzorială (gr. αἴσθησις, aisthēsis)** sunt asociate în mod special cu trăirea estetică.
  - **Percepția senzorială** naște așa numitele „pofte” privitoare la obiectele individuale
  - **Percepția intelectuală** naște așa numitele „pofte” intelectuale, care privesc „generalul”, ideea din spatele lucrului sensibil.

Dorința și mecanismele trăirii estetice

- Teoria lui Aristotel privitoare la trăirea estetică pune în centru ideea de **dorință** (gr. ὄρεξις, *orexis*), concepută ca apetență pentru **bine, frumos sau adevăr**.
- Obiectul suprem al dorinței este **divinul**, care este **binele suprem, frumosul absolut și adevărul ultim**.
- În contemplarea divinului, dorința se stinge într-o stare de **fericire**, înțeleasă ca **asistență divină** (gr. εὐδαιμονία, *eudaimonia*)

Pentru Aristotel, intelectul divin (gr. νοῦς, *nous*) este, în același timp, obiect estetic, obiect etic și obiect epistemic și poate fi contemplat doar de către cel ce dobândește înțelepciunea (gr. σοφία, *sophia*).

Teoria cathartică a trăirii estetice

- Pentru a ajunge de la simpla senzație (gr. αἴσθησις, *aisthēsis*) la contemplare (gr. θεωρία, *theōria*) trebuie să efectuată o purificare (gr. κάθαρσις, *katharsis*).
- Prin κάθαρσις (*katharsis*) are loc trecerea de la singular și contingent la universal și necesar.

Conceptul de κάθαρσις (*katharsis*) are, pentru Aristotel, atât un sens cognitiv, cât și un sens emoțional.

- Prin κάθαρσις (*katharsis*), iubitorul de artă își dă seama că fiecare personaj sau situație singulară, reprezentată în opera de artă, are în spate un sens universal și se supune unor legi necesare impuse de intelectul divin.
-

Katharsis și farmec

- Cuvântul grecesc **κάθαρσις** (*katharsis*) a fost folosit, de-a lungul timpului, în mai multe sensuri:
  - **Curățire** – în sens concret, procesul de spălare al hainelor sau al propriului corp.
  - **Purificare rituală** – sens care se referea la diversele ritualuri de purificare prin ablațiuni și rugăciune
  - **Vindecare** – în sens medical, administrarea unui medicament (gr. φάρμακον, *pharmakon*)

Ca trăire estetică, κάθαρσις-ul (*katharsis*) este reacția omului față de caracterul fermecător al operei de artă, o reacție prin care percepția senzorială este purificată de elementele sale sensibile pentru a ajunge intuiție intelectuală pură a divinității sau contemplare a divinității.

Plotin și sinteza filosofiei trăirii estetice grecești

- Plotin propune o concepție privitoare la trăirea estetică ce se vrea o sinteză a marilor curente filosofice ale Greciei Antice și, în special, a platonismului și aristotelismului.
- Gândirea lui Plotin păstrează elemente fundamentale ale platonismului, cum ar fi:
  - 1) Distincția dintre lumea sensibilă și cea inteligibilă
  - 2) Caracterul privilegiat al frumosului inteligibil (atât față de frumosul sensibil, cât și față de celelalte idei)
  - 3) Rolul central al *erosului* în accederea la frumosul inteligibil.

Aceste elemente platonice sunt împletite în mod armonios cu elemente pitagoreice și aristotelice, precum și cu influențe venite dinspre misticismul cultelor orientale de misterii

Plotin și sinteza filosofiei trăirii estetice grecești (II)

- Din gândirea aristotelică privitoare la trăirea estetică, Plotin păstrează elemente precum:
  - 1) Viziunea „dinamică” despre suflet – acea viziune conform căreia sufletul uman este o sumă de puteri ce se actualizează sau virtualizează în funcție de context.
  - 2) Teoria cathartică a trăirii estetice – care la Plotin este asimilată cu teoria treptelor frumosului de la Platon.

Pentru Plotin, urcarea treptelor de la frumosul sensibil la cel inteligibil este văzut ca un ritual cathartic și inițiativ, în care *erosul* joacă rolul de trăire estetică fundamentală ce-și are împlinirea în starea de *extaz estetic* a entuziasmului, înțeles ca participare sau unificare cu divinitatea.

Contemplarea ideii de frumos și consimțirea inefabilă

- În urcușul cathartic pe treptele frumosului, omul se purifică, pe rând, de următoarele elemente:
  - 1) Aspectul sensibil al lucrurilor
  - 2) Orice definiție discursivă a frumosului
  - 3) Orice reprezentare în imaginație a frumosului

Pentru Plotin, experiența estetică duce la o stare de extaz, de „ieșire din fire” (gr. ἔκστασις, *ekstasis*) în care frumosul nu este nici văzut, nici imaginat și nici gândit, ci doar consimțit tăcut la nivelul cel mai adânc al afectivității noastre.

Împlinirea trăirii estetice în această stare de extaz coincide la Plotin cu uniunea sufletului cu ideea pură a frumosului, dincolo de orice reprezentare posibilă.

Concluzii finale

- Teoriile trăirii estetice din Grecia Antică sunt legate în mod intim de o viziune asupra sufletului uman ca substanță eternă de origine divină, gândită ca **sumă de părți** sau de **puteri sufletești**.
- Filosofia trăirii estetice la marii filosofi ai Antichității (Platon, Aristotel și Plotin) are ca trăsătură comună uniunea dintre sensurile estetice și cele etice și teologice ale ideii de **contemplație**.
- Emoția estetică fundamentală este **dorința** (fie în ipostaza de *eros*, fie în cea de *orexis*).
- **Împlinirea trăirii estetice** are loc atunci când sufletul ajunge la **contemplarea divinului**, care este acompaniată de o stare de fericire – înțeleasă ca asistență divină sau uniune cu divinul.